

RÉSZLETES KUTATÁSI TERV

Kultúraalkotó médiumok, gyakorlatok és technikák. A rögzített nyelv használata a tudományban és az irodalomban

I. A kutatás célja, előzményei és szerkezeti felépítése

A tervezett kutatás célja a 2011-ben lezáruló filológiaelméleti és -történeti kutatás folytatása abban a kutatási irányban, amely időközben azért vált megkerülhetlenné, mert a kutatás során a filológia kérdése az irodalmi nyilvánosság, pontosabban annak technikai és intézményi előállítására vonatkozó kérdésbe torkollott. A kérdésnek ez az így kialakult új iránya lehetővé teszi, hogy a filológiai tevékenységet, amely az irodalmi nyilvánosság előállításának csupán egyetlen komponense, tágabb kontextusban, azoknak a kulturális gyakorlatoknak a szintjén vizsgáljuk, amelyek közé illeszkedik, valamint azt, hogy a szöveg- és íráshasználat módjainak vizsgálatát kiterjesszük a filológiai tevékenységen kívüli, tágabb kulturális összefüggésekre. Az irodalmi nyilvánosság vizsgálatában megmarad az az ún. „kulturtechnikai” perspektíva, amely már a filológiai kérdésfeltevést is meghatározta, és amely a kulturális gyakorlatokra vetett olyan pillantást jelent, amely e gyakorlatokra azok technikai és intézményi meghatározottsága felől tekint (ld. a kutatócsoport legújabb, nemzetközi együttműködésben készült kiadványát: *Kulturtechnik Philologie*, Heidelberg, Winter, 2011). Mindeközben nem általános médiatudományi vizsgálódásról van szó, hanem kifejezetten a lejegyzett nyelvvel kapcsolatosról, amelyre a kutatás nem eleve és nem kizárólag tárgyasult létmódra korlátozódó szöveggként tekint. Az eddigi kutatás ui. világossá tette, hogy a lejegyzett nyelv reflektálatlan módon „szöveggként” való értéke a hagyományos nyelvészeti modellekben gondolkodó filológia terméke, míg ezúttal a lejegyzett nyelvhez olyan játéktérként közelítünk, amely különböző műveletekből összeálló kulturális gyakorlatokat tesz lehetővé. Ezeken a kulturális gyakorlatokon tehát az írásos dokumentumok előállítását, azaz a szövegalkotás régi és új praxisait, forgalmazását és irodalomtudományos feldolgozását alkotó diszkurzív és nem diszkurzív műveletek összességét értjük. A tervezett kutatás három egymást kiegészítő modulból áll, amelyek együttműködése lehetővé teszi a lejegyzett nyelv használati módjainak komplex, irodalom- és kultúratudományi megközelítését.

II.1. „Az irodalmi nyilvánosság előállítása” (1. modul, 2012–2017)

A munka egyik súlypontját a nyilvánosság fogalma képezi, különös tekintettel a nyilvánosságot meghatározó és előállító médiatörténeti környezetre, valamint arra a kérdésre, miként határozzák meg a szövegek kulturális használatának formáit a nyilvánosság struktúrái, és viszont: milyen nyilvánosságszerkezetet feltételeznek és/vagy teremtenek a szövegek használatának specifikus formái. A tervezett kutatómunka módszertani előfeltevése, hogy a rögzített nyelv, tehát a szöveg (tágabban értve a lejegyzési műveletformák) használatának, feldolgozásának, értelmezésének kulturális formái nem különítendőek el eleve adott vagy önálló tartományként leírható cselekvési szabályrendszer gyanánt. A „gyakorlat” strukturalista és posztstrukturalista elméletekben kidolgozott fogalmához e tekintetben igazodva nem célszerű előre elhatárolni a szöveghasználat intézményeit a különböző gyakorlatok szövedékeként felfogott kulturális mező heterogén megnyilvánulásaitól.

A modul kérdésfeltevése elsősorban az irodalmi szövegek használata és a nyilvánosság közötti viszony tisztázására irányul. Noha a nemzetközi és hazai kutatásban többször felhívták már a figyelmet a társadalmi nyilvánosság szerepére az irodalomtörténeti vizsgálódásokban, az ilyen vizsgálódások rendre az irodalmi kommunikáció „külső” tényezőire irányultak, az olvasásszociológiától a kánonok elméletéig. A tervezett kutatás elsősorban az irodalmi szöveg (és szövegalkotási gyakorlat) textuális, „belső” összefüggéseiből kiindulva tesz kísérletet a nyilvánosságfogalmak vizsgálatára. A kutatás ennek megfelelően abból a kettős feltételezésből indul ki, hogy az irodalmi szövegek felépülését, poétikai és tematikus rétegeit, lejegyzésük és használatuk sajátosságait döntő mértékben határozzák meg a kommunikáció nyilvánosságát befolyásoló mediális és más tényezők, ugyanakkor a szövegek irodalmisága vissza is hat, akár alakítja is a nyilvánosság

működését, illetve önértelmezésének vagy önmegfigyelésének módozatait.

A modul keretein belül tervezett vizsgálódások azokat a formákat igyekeznek felderíteni, amelyek révén az irodalmi szövegek szimulálják, reflektálják és alakítják az őket feldolgozó nyilvánosságot, valamint az irodalmi szövegek használatának azon komponenseit, amelyek ugyanebben a hármis értelemben előfeltételezik a nyilvánosság fogalmát. A tervezett munka négy kiemelt területre összpontosít:

1. A nyilvánosság működését és mibenlétét meghatározó mediális tényezők szerepe a későromantikus magyar irodalomban, vagyis abban a korban, amikor az irodalom szembesül az információrögzítés, -tárolás, -feldolgozás és -továbbítás technikai lehetőségeinek megjelenésével.
2. A szöveghasználat gyakorlatának technikai és antropológiai tényezői, különös tekintettel az utóbbi évtizedek digitális nyilvánosságára, a mindent meghatározó hálózatba szerveződésre és ennek előtörténetére. Ennek kapcsán azok a változások, amelyekhez a hálózatba szerveződés vezetett az irodalmi szövegek használatának praxisaiban, valamint azok a formák, amelyekkel az irodalmi szövegek járultak hozzá az új nyilvánosságformák megértéséhez.
3. Annak az irodalomoktatásnak a szerepe az irodalmi kommunikáció nyilvánosságának előállításában, amely az irodalmi szövegek használatának a társadalmi nyilvánosságot alighanem legerőteljesebben meghatározó intézményesített formája.
4. Az irodalmi kommunikáció tárgykonstrukcióknak ellenálló, tulajdonképpen nem „nyilvános” dimenziója, amelyet vagy amelyről a szövegek nem kommunikálnak. Az így értett „latencia” fogalmának és jelenségeinek kapcsán a legfontosabb kérdés, hogy miként reagál az irodalom modern nyilvánossága a megértés ilyen kommunikálhatatlan dimenzióira.

II.2. „Írásfolyamat, írástechnika, szövegkiadás” (2. modul, 2012–2017)

A kutatás szövegtudományi modulja irodalmi és nem irodalmi, de az irodalmi nyilvánosság előállításában egyaránt részesedő szövegek keletkezésének és használatának, valamint utólagos, a tudományos feldolgozás során történő (újra)alkotásának diszkurzív és nem diszkurzív körülményeit vizsgálja. Az e modulban végzendő konkrét textológiai munka két előfeltevésekből indul ki. Az ún. „genetikus kritika” bár a szövegek keletkezésének anyagi összetevőire koncentrálna, a keletkezés egyes fázisait az „írásfolyamat” fogalmában mégis egyfajta célelvűségnek rendeli alá, és így nem képes az írás egyedi eseményeként felfogni a keletkezés dokumentumait. Éppen ezért nem a mindig egy meghatározott mediális térben lezajló szövegalkotásra, az „íráseseményre”, hanem a végtermékre, a „szövegre” koncentrálna. A kultúratudományos megközelítés viszont erre az eseményszerű „jelenetre” fókuszál, amelyet nyelv (kód), anyagszerű instrumentális (technikai eszköz), valamint mozdulat (kéz) instabil, emberi és nem emberi, anyagi és nem anyagi komponenseket egyetlen aktusban tömörítő együttese alkot. Ez két irányba tereli a textológiai munkát. Eltávolítja az írással kapcsolatos alkotásesztétikai, alkotáspszichológiai és fiziognómiai megközelítésektől, amennyiben a technikai-intézményes keretet az emberrel együtt-alkotó ágensként tételezi, továbbá megnyitja az utat annak a technikai-intézményes keretként felfogott irodalmi nyilvánosságnak a vizsgálata felé, amely által az egyedi alkotásfolyamat mindig feltételezett, de amelynek újratermelődését egyben meg is valósítja. A modul keretei között végzendő konkrét textológiai munka két tárgyterületre koncentrálna:

1. Digitális és nyomtatott Szabó Lőrinc-szövegkiadások készítése, valamint a költő kéziratos hagyatékának feldolgozása. A krk.szabolorinc.hu és a szabolorinc.hu honlapon Szabó Lőrinc összes versének és a versvariánsoknak, valamint a fellelhető összes kéziratnak a megjelenítése. Ennek a munkának az elvégzéséhez szükséges a MTAKK-ban és a PIM-ben őrzött, valamint a költő könyvtárában található gyorsírást és bejegyzéseinek megfejtése. E munka hozadéka még, hogy először kaphatunk teljes képet a költő műfordítói tevékenységéről. Szabó Lőrinc írás- és fordítástechnikája az anyagok megfejtése révén válik először doktori értekezések témájává.

2. Az *Újbold* folyóirat (1946–1948) és az *Újbold-Évkönyvek* (1986–1991) szerkesztése közben keletkezett dokumentumok: hivatalos iratok, szerzői kéziratok, szerkesztői levelezések, laptervek stb. feldolgozása. Ezek digitalizálása és közzététele, valamint a dokumentumok feldolgozásában kultúratudományos szempontokat érvényesítő értelmezések jelentősen hozzájárulhatnak annak az irodalmi nyilvánosságnak a feltérképezéséhez, amelyben a folyóirat, majd az évkönyvek megjelentek, valamint a lap és a laphoz tartozó szerzők hagyomány- és kánonteremtő képességének megértéséhez.

II.3. „Irodalmiság, kultúrtechnika, tudománytörténet” (3. modul, 2013–2017)

Az 1990-es években a humán- és természettudományok hagyományos elválasztottságának fenntarthatatlanságára vonatkozó szellemtudományi önreflexióból bontakozott ki az ún. kultúratudományi fordulat. Mára konszenzus alakult ki, hogy a „kultúratudományok” elnevezésen nem valamiféle új szellemtudományi vezértudomány vagy egy új, megalapozó elmélet értendő, hanem egy olyan diszkurzív fórum, a reflexió egyfajta metaszintje, amely az addig elkülönülten működő, specializálódott tudományágak számára teremt közös játékkeret, és biztosít ezáltal újra lehetőséget átfogó kérdések feltételére. Az irodalomtudományok számára ez a fordulat tk. azt a belátást is magával hozta, hogy az „irodalom” és az „irodalmiság” nem határozható meg az irodalmi szöveg feltételezett autonómiája mentén kizárólag magából a szövegből kiindulva. Az ezekre vonatkozó kérdést inkább olyan átfogó kérdésként kell újrafogalmazni, amely a szövegek előállításának, forgalmazásának és különféle használatainak történetileg és kulturálisan változó módozataira vonatkozik. Míután ezeket a módozatokat nem kizárólag az emberi tényező, hanem az éppen adott technikai és intézményi környezet is befolyásolja, indokolt és érdemes is a szöveghez és általában az íráshoz kultúrtechnikaként közelíteni, azaz a kultúraalkotó médiumként értett szöveget és írást, valamint azokat a kultúraalkotó gyakorlatokat, amelyek ezekre épültek, technikai és intézményi meghatározottságuk felől szemlélni. Az irodalomtudomány történetére irányuló kultúratudományos vizsgálódásoknak pedig ennek megfelelően egyfelől azt kell feltérképezniük, hogy a tudomány történetében milyen körülmények között juthattak érvényre kultúratudományos és kultúrtechnikai szempontok, másfelől arra, hogy az irodalomtudomány a maga szöveg- és íráshasználati módjaival hogyan teremtette meg az „irodalmat”, az „irodalmiságot” és egyáltalán a „szöveget” mint kutatásának tárgyát.

Ez a modul a tervezett kutatás két másik moduljával összhangban és részben azok eredményeire támaszkodva kívánja feltárni irodalmiság, a szöveghez és íráshoz kapcsolódó kulturális gyakorlatok, valamint a tudománytörténet-írás összefüggéseit. A kutatás és a modul teljesítési formáiként választott összefoglaló munkák a következő tematikus súlypontok köré rendeződnek:

1. A kultúratudományi „fordulat” és az irodalomtudomány (az elmélet „vége”, „kulturalizálás” és „újrafilologizálás”, nem célelvű irodalomtörténet-írás)
2. Kultúratudományos klasszika-filológia
3. A kultúra mint szöveg
4. Az írás mint kultúrtechnika
5. Irodalmiság és médiakonkurencia (irodalom, fotó, film)
6. Performativitás és kultúra (testiség, irodalom, színház)
7. Világirodalom és regionális irodalom („globális” és „lokális” irodalom, posztkoloniális kritika)

A kutatócsoport e munka során a két másik modul eredményeinek felhasználásán kívül eddigi eredményeire, előző projektek és a 2011-ben lezáruló projekt publikációira is támaszkodni kíván. Ezek megfelelő alapot nyújtanak ahhoz, hogy megvalósíthassuk a modul egyik különösen fontos célkitűzését: nem pusztán korszerű áttekintést nyújtani az irodalomtudomány és az irodalomtudománytörténet-írás nemzetközi helyzetéről, hanem kifejezetten hazai anyaggal dolgozni, és ezen az anyagon bemutatni a legújabb irodalomtudománynak a magyar irodalmat és tudományosságot közvetlenül, pl. a kulturális és regionális identitás szintjén, vagy tudománytörténeti és -politikai vonatkozásban érintő kérdéseket.